

MİLLİ VƏ BƏŞƏRİ DƏYƏR ANLAYIŞLARININ MAHİYYƏTİ

Səyarə Sahib qızı Cəfərova

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu

seyyare.ceferova@bk.ru

Xülasə

Dəyərlər insan, cəmiyyət və bəşəriyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən, insan və cəmiyyətin fəaliyyətinin əsas hərəkətverici qüvvəsi olan, subyekt-obyekt münasibətlərində fərdi və sosial baxışları müəyyənləşdirən, maddi və ideal varlıqların sintezini təşkil edən (əşyalar, proseslər, bilik və modellər və s.) rəşional və irrəşional konstruksiyaların mürəkkəb vəhdət formasıdır. Sosial və mənəvi dəyərlər fərdin digər insanlarla, cəmiyyətlə əlaqəsini təmin edir və bu əlaqə vasitəsilə fərd öz varlığını

genişləndirir.

Açar sözlər: Qarabağ, H.Əliyev, milli, dəyər, multikulturalizm.

Summary

Values are important for people, society and humanity, are the main driving force of human and society's activities, determine individual and social views in subject-object relations, organize the synthesis of material and ideal beings (things, processes, knowledge and models, etc.) it is a complex form of unity of rational and irrational constructions. Social and moral values ensure the connection of the individual with other people and society, and through this connection the individual expands his existence.

Key words: Karabakh, H. Aliyev, national, value, multiculturalism.

Ümumbəşəri dəyərlər də adət və ənənə kimi ictimai xarakterlidir. Ümumbəşəri dəyərlər elə bir mənəvi təsir vasitəsidir ki, onlar bir məkanda yaranır və öz ictimai xarakterinə görə sərhədlərini genişləndirə bilər. Ümumbəşəri dəyərlər, başqa sözlə, insanın ictimai şüuruna daha intensiv şəkildə təsir edən mənəvi - psixoloji vasitədir.

Məlumdur ki, Yaxın Şərqdə baş verən hadisələrdən sonra Avropa ölkələrinə kütləvi miqrant axını baş verdi. Bu zaman Avropanın aparıcı dövlətlərinin bir çox siyasətçiləri multikulturalizmin iflasa uğradığı və məhvə məhkum olması iddiasını ortaya atdılar. Böyük Britaniyanın baş naziri Devid Kameron isə daha da irəli gedərək, multikulturalizmin sona çatdığını bəyan etdi. Qərb siyasətçilərinin bu bəyanatları ilə razılaşmayan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev isə bəyan etdi ki, multikulturalizm sona çatmayıb, multikulturalizm terrorun, müharibənin, ksenofobiyanın, islamafobiyanın, antisemitizmin, dini və milli qarşıdurmaların alternativini olan yeganə yoldur. Bu yoldan çəkinmək, multikulturalizmin iflasa uğraması ilə razılaşmaq, bəşəriyyət üçün çox böyük fəlakətlər gətirə bilər. Bu da o deməkdir ki, bəşəriyyət qlobal miqyasda, dünyada gedən prosesləri nəzərə almadan ortaq məxrəc tapmasa və ümumi razılaşmalar əldə etməsə, özünü böyük təhlükə ilə üz-üzə qoya bilər.

Avropadan tam fərqli olaraq Azərbaycanda minilliklər boyu dinc- yanaşı yaşayan fərqli dil, din və mədəniyyət daşıyıcıları varlıqlarını günümüzədək qorumağı bacarıblar. Hazırda isə cəmiyyətdə bu yöndə mövcud olan pozitiv münasibətə çox mühüm çalar - dövlət siyasəti əlavə olunub ki, bu da respublikamızda multikultural mühitin qorunması və inkişaf etdirilməsi perspektivlərini təmin edir. Göründüyü kimi, Qərb dünyasında mövcud olan multikulturalizm isə həmin ölkələrə sığınan qaçqınlara, ümumilikdə gəlmələrə olan hörmət və ehtiramdan deyil, sadəcə, "dözümlü" münasibətdən qaynaqlanır. Buna görə də, həm regional, həm də qlobal miqyasda müxtəlif cəlbədicilərlə öz mədəniyyətlərinin dominantlığını təmin etməyi hədəfləyən, başqa mədəniyyət daşıyıcılarına assimilyasiya obyektini kimi baxan, bu fəaliyyətlərini dövlət siyasətlərində anoloqsuz ənənə halına salan egoist təfəkkürlü qüvvələrin imitasiyalarını multikulturalizmi alternativsiz həyat tərzinə çevirən Azərbaycanla müqayisə etmək belə, düzgün deyil. Bunu Prezident İlham Əliyev də öz bəyanatı ilə bir daha sübut etdi.

Bu da danılmaz həqiqətdir ki, multikultural və tolerant dəyərlər ümumbəşəri xarakter daşıyır, biz də ölkəmizdə bu dəyərləri qorumaq və təbliğ etməliyik. Akademik Ramiz Mehdiyev yazır ki, «Qloballaşma milli mədəniyyət və ənənələrin prioritetlərini gizli şəkildə dağıdır, özünəməxsusluqdan uzaqlaşmağa gətirib çıxarır və cəmiyyətin coğrafi və iqtisadi vəziyyətindən və siyasi quruluşundan asılı olmayaraq onun qarışmasını həyata keçirir».

Nəzərə alıqda ki, müasir dövrdə qloballaşmanın təbiri ilə Qərbdə məxsus mədəniyyət etikətləri başqa ölkələrə səssiz - küysüz daxil olur, onda, milli mədəniyyətimizin qorunması haqqında Heydər Əliyev tövsiyələrinə biganə qalmağın yolverilməz olduğu hamını düşündürməlidir. Biz Qərbdən elə etikətləri qəbul etməliyik ki, onlar milli - mənəvi dəyərlərimizi zənginləşdirə bilsin. Çünki müasir beynəlxalq inteqrasiya şəraitində Azərbaycan cəmiyyəti özünü dünyadan təcrid edə bilməz. Bu gün Azərbaycan Respublikası iqtisadi, siyasi, elmi, mədəni və bir çox sahələrdə beynəlxalq inteqrasiya məkanına qoşulmuşdur. Ona görə də bəşər mədəniyyətinin ən yaxşı ənənələrini qəbul etmək bir zərurətə çevrilmişdir. Eyni zamanda, mədəniyyətlərin yaxınlaşması Azərbaycan cəmiyyətinə xas olan milli - mənəvi dəyərlərin bəşər mədəniyyətinin bir tərkib hissəsinə çevrilməsinə və onu zənginləşdirməsinə də

təminat yaradır. Əlbəttə ki, vacib şərt milli mədəniyyətin qorunmasından ibarətdir. Buna görə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev göstərir ki, «öz milli - mənəvi dəyərlərimizi ümumbəşəri dəyərlərlə birləşdirib, zənginləşdirib Azərbaycan xalqının ümumi dəyərlərini, mənəvi dəyərlərini yaratmalıyıq».

Ümumbəşəri dəyərlərlə bağlı nələrin qəbul edilməsinə də Heydər Əliyev bir konkretlik və aydınlıq gətirir. Heydər Əliyev göstərir ki, «bunun içərisində həm demokratiya, həm hüquq normaları, həm dünyəvi dövlət, həm insan azadlığı, insan haqlarının qorunması, plüralizm, sərbəst ticarət, insan sərbəstliyi, sərbəst bazar ticarəti, sərbəst bazar iqtisadiyyatı var - bunlar hamısı ümumbəşəri dəyərlərin bizim milli - mənəvi dəyərlərlə vəhdətindən meydana gələn müddəalardır».

Bu müddəaların qəbul edilməsi Azərbaycanda dövlətçiliyin təməlinin möhkəmləndirilməsinə zəmin yaratmaqdır, dövlətçiliyin atributlarına hörmət və ehtiram göstərməkdir, Azərbaycan mədəniyyətini dünya mədəniyyətinə tanıtmalıdır, milli mədəniyyətimizi dünya mədəniyyətinin bərabərhüquqlu subyektinə çevirməkdir, dünya elmindən səmərəli şəkildə bəhrələnməkdir, iqtisadiyyatımızı gücləndirib düşmən üzərində qələbəyə və xalqımızın rifahının yüksəldilməsinə nail olmaqdır.

Deməli, beynəlmiləçilik xalqlar arasında zorla yox, ayrı-ayrı xalqların siyasi, iqtisadi və mədəni inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq, xalqlar öz aralarında heç bir təsir olmadan beynəlmiləl münasibətlər, əlaqələr yaratmalıdırlar...”.

Hazırda Azərbaycan xalqının milli şüuruna ciddi təsir göstərən faktorlar arasında qloballaşma prosesi xüsusi yer tutur. Bir çoxları hesab edirlər ki, qloballaşmanın əsas ideyaları modernləşmə, postmodernləşmə, demokratiya, liberalizm və vətəndaş cəmiyyətidir. Bu ideyaların tətbiqi zamanı irqindən, dinindən asılı olmayaraq bütün insanların hüquq və azadlıqları önə çəkildiyi üçün millilik arxa plana keçirilir. Xüsusilə, son zamanlar vətəndaş cəmiyyəti, çoxmədəniyyətlik, informasiya cəmiyyəti, tolerantlıq anlayışlarının qloballaşma prosesinin tərkib hissəsi kimi təbliği çox düşündürücüdür. Bizə elə gəlir ki, qloballaşma prosesi anlamında aldadıcı və zahirən müsbət görünən (məsələn, fərdin azadlığı millətin və dövlətin azadlığında üstündür) ideyaların içində şüurlarımıza yeridilən, ancaq milli və dini mədəniyyətimizə uyğun olmayan məsələlərdə son dərəcə diqqətli olmalıyıq.

Ona görə də, Azərbaycanda qloballaşmanın geniş yayıldığı, modern və vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasına çağırışlar edildiyi bir dövrdə, islamçılıq və türkçülüyn də nə qədər vacibliyi məsələsinin xüsusi maraq doğurması təbiidir. Ümumiyyətlə, qloballaşma prosesində «üçlüyə» (türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək) münasibətdə iki əsas baxış var:

1) Qərbyönlü vətəndaş cəmiyyəti, modernləşmə «üçlüyə» nisbətən daha vacibdir;

2) Qərbyönlü vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu, modernləşmə nə qədər zəruri olursa-olsun, «üçlük» onun kölgəsində qalmamalıdır.

Milli dəyərlərin, milli adət-ənənələrin zəruriliyi mərhum Heydər Əliyevin məruzə və çıxışlarında həmişə qururla söylənilirdi. Heydər Əliyev göstərirdi ki, milli mənəvi dəyərlər xalqın mənəvi sərvəti, mənəvi xəzinəsidir, bu sərvətə, xəzinəyə biganə olmaq cinayətdir. Son illərdə xalqımızın milli adət-ənənələrinə biganəlik halları haqlı olaraq xalqın, xüsusilə ziyalıların etirazına səbəb olmuşdur. Bu etiraz və narazılıqlar haqqında mətbuatda çıxışlar milli-mənəvi dəyərləri qorumaq çağırışına çevrildiyi bir vaxtda mərhum prezident, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bir sıra məqamlara aydınlıq gətirmiş, görülməli işlərin perspektivini müəyyənləşdirmişdi: “Fursətdən istifadə edərək, bir-iki məsələyə toxunmaq istəyirəm. O da ondan ibarətdir ki, biz öz dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi, əxlaqi dəyərlərimizi bütün iistiqlamətlərdə qorumalıyıq, saxlamalıyıq və gənc nəsli əsrlər boyu sınaqlardan keçmiş bu mənəvi, əxlaqi dəyərlər ruhunda tərbiyələndirməliyik. Hər xalqın öz mentaliteti var. Bizim Azərbaycan xalqının mentaliteti onun böyük sərvətidir. Hec vaxt iki xalq bir-birinə bənzəməz. Hec vaxt iki xalq bir-birinə bənzər dəyərlərə malik ola bilməz. Yəni də deyirəm, hər xalqın özünə, öz tarixi köklərinə, əcdadları tərəfindən yaradılmış milli, mənəvi dəyərlərinə bağlılığı böyük amildir. Biz də indi dünyanın mütərəqqi mənəvi dəyərlərindən istifadə edərək, xalqımızın mədəni səviyyəsini daha da inkişaf etdirərək, gənc nəsli daha da sağlam əhval-ruhiyyədə tərbiyələndirməliyik”

Respublikamızda milli və bəşəri dəyərlərin sintezini, dünya təcrübəsinə inteqrasiyanı təmin edən mühitin formalaşdırılması yönündə həyata keçirilən islahatlar dünyanın sosial, mədəni, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətləri səviyyəsinə çatmağa şərait yaradır. Digər tərəfdən sosial, mədəni, iqtisadi

tərəqqiyə xidmət edən bu prosesdə qarşıya çıxan problemlər isə bilavasitə mədəniyyət sahəsində bəşər tarixinin, dünyanın inkişaf təcrübəsinin öyrədilməsini, kompleks təlim-tərbiyə sisteminin qurulmasını, yaradıcılıq əlaqələrinin genişləndirilməsini zərurətə çevirir.

Dövlətçiliyin təməlinin, milli varlığın özülünün, əsasının mədəniyyətə bağlı olduğunu aydın dərk edən görkəmli siyasət və mədəniyyət xadimi, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev rəhbərlik etdiyi bütün illərdə milli-mənəvi dəyərlərimizə həmişə qayğı ilə yanaşmış və bununla bağlı bəyanatlarla çıxış etmiş, qanunlar imzalamışdır. O, dünyanın mütərəqqi mənəvi dəyərlərindən istifadə edərək, gənc nəsli daha da sağlam əhval-ruhiyyədə, saf əxlaqi ruhda tərbiyələndirməyin dövlətimiz, xalqımız qarşısında ən zəruri, həlli qaçılmaz vəzifələr olduğunu 13 avqust 2001-ci il tarixli bəyanatında da söyləmişdir: “Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Bizim xalqımız yüz illərlə, min illərlə adətənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaradıbdır və bunlar indi bizim xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir”.

Azərbaycan milli-mənəvi dəyərlərinə yiyələnməklə gənc nəslin milli ruhda tərbiyə olunması məsələsi Heydər Əliyev tərəfindən əsas vəzifələrdən biri kimi irəli sürülmüşdür. Dövlət başçısı bu məsələdən bəhs edərkən belə deyirdi: “Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin əsasında tərbiyələnməlidir. Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir, milli dəyərlərimizi yaxşı bilməlidir. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz”.

Müasir məktəbin fəaliyyəti azad, yaradıcı, təşəbbüskar, özünü inkişaf etdirən şəxsiyyətin yetişdirilməsinə yönəldilməlidir. İnsan yalnız cəmiyyətdə şəxsiyyətə çevrilir, ona görə də zamandan, mədəniyyətdən və cəmiyyətdən kənar mücərrəd şəxsiyyət yönümlü təhsildən deyil, ölkə vətəndaşının şəxsiyyətinin tərbiyəsindən, fərdin sosiallaşmasından danışmaq lazımdır. (İbrahimov, 2016). Təhsil və sosiallaşma tələbələrin milli dəyərlərə, onların etnik, konfessional və mədəni qrupunun dəyərlərinə, milli dəyərlərin formalaşması kontekstində ümumbəşəri dəyərlərə bələd olması əsasında mənəvi-əxlaqi inkişafına yönəldilməlidir. Bu baxımdan müasir humanist pedaqogikada vətənpərvərlik, vətəndaşlıq, Vətənə xidmət, adət-ənənələrə sadiqlik kimi şəxsi keyfiyyətlər aktuallaşır.

Məktəblilərin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsi ölkənin mədəni, tarixi, etnik, sosial-iqtisadi, demoqrafik və digər xüsusiyyətlərini, şagirdlərin və onların valideynlərinin ehtiyaclarını nəzərə almaqla məktəblilərin təhsili və sosiallaşmasının konseptual və metodoloji əsasıdır. (Mehdiyev, 2006)

Təhsil və sosiallaşma şagird fəaliyyətinin bütün növlərinə inteqrasiya edilməlidir: təhsil, məktəbdənkənar, məktəbdənkənar, ailə, ictimai faydalı, onlar, ilk növbədə, məktəb həyatının tərzini təşkil edir. Tələbənin mənəvi-əxlaqi inkişafı proseslərinə uşaq və gənclərin bütün təhsil və sosiallaşma subyektlərini daxil etmək lazımdır: ailə, dövlət və vətəndaş cəmiyyəti institutları, idman, media, ənənəvi dini qurumlar, əlavə təhsil, mədəniyyət və təhsil müəssisələri.

2020-ci ildə əldə etdiyimiz parlaq qələbə dünya hərbi tarixinə öz imzasını atmış, bir çox ölkələrin dərsliklərə belə salınmışdır. Xüsusən, ölkəmizdə “Qarabağ tarixi” adlı dərslik də övladlarımızın milli-vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi üçün istifadəyə verilmişdir.

Nəticə

Bütövlükdə milli-mənəvi dəyərlərimizin zənginləşməsi cəmiyyətimizdə mənəvi zənginlik yaradılmasına, milli şüurun yetkinləşməsinə və müstəqil dövlətçiliyimizin mənafeyinin qorunmasına xidmət göstərilməsi deməkdir. Başqa sözlə, cəmiyyətdəki milli və mənəvi zənginliyin özü müstəqil dövlətçiliyimizin mənəvi dayəğıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə.S. Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı: 2003.
2. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı:1991.
3. Məmmədov A. Təlimin psixoloji əsasları. Bakı: 1993.
4. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı:1998.
5. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiya məsələləri. Bakı: 2003.
6. A.Həsənov, Ə.Ağayev. Pedaqogika. Bakı: 2007.

7. Ağayev İ. Uşaqlarda mədəni adət və vərdislər tərbiyəsi. Bakı:Azərnəşr 1961.
8. S.Axundov, A.Həsənov – Ailədə uşaqların əxlaq tərbiyəsi. Bakı: Maarif, 1991.
9. Bayramov Ə. Şagirdlərdə əqli keyfiyyətlərin inkişaf xüsusiyyətləri, Bakı: 1967.
10. Mirzə Əhməd Mirzə Xudaverdi oğlu. Əxlaqnamə. Bakı: 1975.
11. Həsənov A. Kiçikyaşlı məktəblilərin mənəvi tərbiyəsi. Bakı: 1987.
12. Kazımov N. Məktəb pedaqogikası. Bakı: 2002.
13. Quliyev S.M. Məktəblilərin mənəvi siması. Bakı: 1982.